

2620:2

DALARNA

Sollerön

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Mattsson, Håll Nils, 1930 , 1936.

Svar på ULMA:s frågelista 27
Jordens bearbetning

/Se även acc.nr 2636!/
/

62 bl. 4:o

7 " teckn.

1 fotogr. (på samma blad
som teckn.)

L.L.
Exc.S.B.

2620:2

Jordens bearbetning.

(stärktplöjning, vårådd, trädesbrukt
och hösträdesådd.)

Dalarna.

Sollerön.

Håll N. Mattsson.

Juk. ²³/₄ 1930.

1. Dragare och anspann m. m.

Den som kör kallas tjör-karr m.

Dragare = dragjär m. Människokraft har
i vissa fall använts till att draga
myllningsärdor för kupning av pota-
tis, t. ec. när hästen var släppt på be-
te. "Köra med häst" = tjör minn ässt,
"med oxar" = tjör minn uksumm. Korr ha
veterligen ej använts att köra med,
ej heller har man kört med häst och
ox tillsammans. Köra med en dragare
kallas att tjör minn jänn ^{jänn} med två
dragare: pår, pår-tjör, tjör i pår. Att

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Fgl. 27

köra med två hästar efter varandra och med draglinnr emellan, vilket brukades endast undantagsvis vid körning av tunga lass, kallas att trei-bet. "Spänna Ätve-beta för" = säth-fö hästen. "Spänna i från" = tä-frä.
 Vänstra sidan av dragaren, där körsvennen går, kallas jätäst säjdo } / jätäni } hitani
 Motratta sidan: bärtäst säjdo } / bärtäni } botani
 Namn på dragare till vänster eller höger när man körde i par, finns ej. Körning i par har f.ö. ej varit vanligt förän på senare tid. → B. kija v.

Tillrop och kommandord till dragare. Till att sätta dragaren i ^{och driva på} gång brukar man smacka = smäcke-ä eller tjip (= ett pipande ljud, kysljud, med läpparna) eller säger man: hö, kümma, sä, eller hö grämma om B. homma

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

man vill att dragaren skall gå något
steg eller två. Om man vill att han skall
springa säger man håpp, öpp-sann.

För att bejda säger man ptriv, för att få
dragaren att "gå tillbaka" = go ättär: ptriv
ättär | Till häst som ej vill följa färan
vid plöjning, säger man: föri & gök föri.
Kommandord för höger och vänster, an-
vänds ej.

C. Åker-öfter

C. rapp n.

[Sammanhängande körtid, uttryckes]
rapp n. sth "köra ett varv" = tjör umkringning
jätt tag & tjör jätt (je) varv över åkern.

Smäppausar i arbetet för att vila kallas
att väp & beäs, t. ex. jätt ärtu beäs fi
tä (= låta hästen pusta litet). Någon be-
stämd arbetstid eller dagordning hade
man ej vid de olika körtiderna, då det

C. Blåsa

Landsm. Upps. 2620:2
Håll N. Mattsson. 1930
SOLLERÖN
DAL. Frgl. 27

alltid berodde på omständigheterna. Det var sällan man hade så stora åkerstycken på ett ställe, att det räckte en hel dag att köra och det var mycket tidsödande att färdas mellan de olika lakterna.

Draganordningen kallas sühä m
Spacklar = skäkjär m skäkull ring
eller draglinor = pär-finjur | tvö-bet-skak-
jär, som förbinda selen med svängeln.
Draglinor användes egentligen endast
vintertid att sammanbinda två draga-
re som kördes i par efter varandra.
[Spacklar, avsedda för sommarbruk, kal-
las phög-skakjär och bestå av två
skäkull m skäkullär pl som | medelt in
i varandra gående järnögeln är fästa

→ B. tvöbet-
skaklar

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

→ B. phög-
skaklar

vid vardera ändan av svängeln = skäkåf-slän f (-släni) vilken på mitten är
anlagren med ett brett järnband, kullet
ännsk m. skäkåf-ännsk vari är inträdd
en ögelformig ring ^{l länke} kallad skäkåf-måll f. - vidi
för fartsättande av redskap (fig. 1.)

Vid parkörning fästas denna ^{enl. länke} skaklar
med sin länke, ^{enl. länke} vid vardera ändan av
en grövre svängel, kallad parstän
som är försedd med krok i vardera
ändan och länke = måll l vidi f på
mitten (fig. 2.). Hela järnbestaget till ett par
skaklar kallas skäkåf-smäjd m. Släken
i skaklar, genom vilka man fäster dem
vid seken, kallas ård-öf. Sammanlagt
namn på skaklar och parslä finnes
ej. Skaklar enl. fig. 2. i frågelistan ha i

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

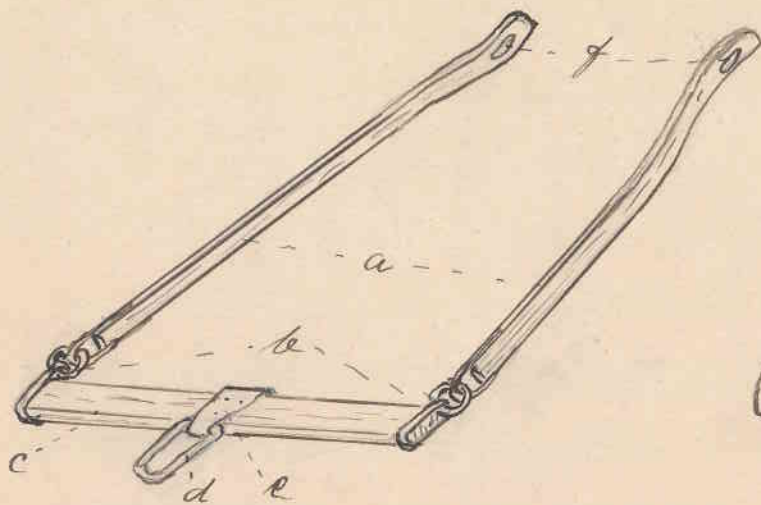

Fig. 1. Skaklar.

- a. skäkullär
- b. skäkåf-fäst
- c. skäkåf-slån
- d. skäkåf-måll l-vidi
- e. skäkåf-annsk (= handsk)
- f. ard-uf

Fig. 2. Parstå.

- a. slån
- b. måll l vidi
- c. annsk
- d. krökär

7
äldre tid använts för ånder och sist
men benämningar här för, ha fallit i
glömska. Dragordningar end. fig. 3-4. i prästboken,
ha ej förekommit.

"Harvertock" eller motsvarande är ej
känd. Harvbrok = arve-brok m (-brokjäm), fig. 11.,
var en användning som färtes vid skak-
larna när man harvade med stathare.
Denna harv hade i två diagonalt mot-
satta hörn en märke vari den vid
skaklarna fartatta harvbroken lätt kom-
de bakas fast och lossas. När man vid
harvning kom till ändan av tejen och
man skulle vända, bakades harvbroken
loss och dragaren vändes och flyttades
till motsatta hörnet av harven som
sålunda ej behövde vändas. (jfr. fig. 10-11.)

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Fagl. 27

2. Redskap för jordens bearbetning.

Gemensamt namn på alla redskap och verktyg, som använts vid bearbetning av jorden: åkrar-redskap m (-redskapänn) böjes ej till pluralis.

B. redskap
m.

Sländredskap = änd-redskap som användas vid jordbruksarbete:

Yxor: rotysa l färysa = för-ökes (enl fig. 5. i frågelistan) användas vid odlingsarbete och dikenränsning. Till röndredning av turv och jordkuker, användes spade = späda m och till att stå rönder lerklumpar, använde man ibland en träklubba, s.k. fer-klubba f, med långt skaft.

B. färysa

Landsm. Upps. 2620:2
Håll N. Mattsson. 1930
SOLLERÖN
DAL. Frgl. 27

Slackor = åke f åker jol som används

B. ler-klubba f.

des vid jordarbete voro flåhacker = flå-
akk ~~stora~~ användes vid odlingsarbete
 där man ej behövede "genomgräva jorden"
 = djup-vännad för att plocka och bryta
 sten utan endast hacka lös mossor och
 torv och bränna upp det när det torkat,
 vilket odlingsrätt kallas att åkk å bräm
 Korp = kårp m användes vid dikning
 och odling på stenbunden mark. Söd-
 selhacker = gräven & l djupdj-gräven (fig 3.)
 användes till att hacka = gräva loss göd-
 seln i stall- och fjähusgolv samt gödrel-
 stackar. Vid dikesrensning o.d. användes
 dikesram = ram & (fig. 4.)

Släggor = släddj & släddjor pl, o.k.
knästär, användes endast undantagsvis
 till detta arbete

B. flå-
 hacker

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN
 DAL. Frgl. 27

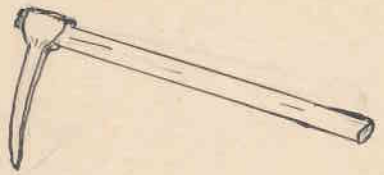

Fig. 3. grävnu

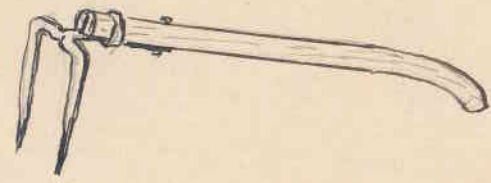

Fig. 4. räm

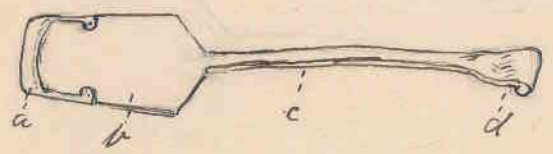

Fig. 5. Skovel = rënu

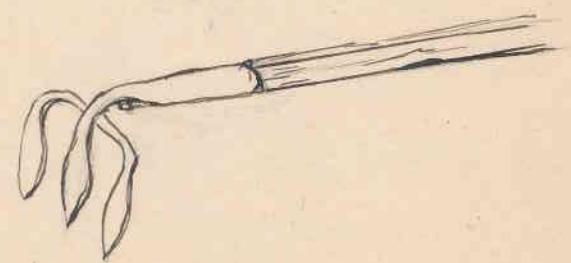

Fig. 6. Potatis harva.

bestående av

- a. skov / rënu-skov
- b. bläd / rënu-bläd
- c. rënu-skapft
- d. handtag = änn-tag

Spett = jänn-stång (-stånndji) användes för stenbrytning v.d.

Spadar = späda m (spädinn) späda l spädin pl varv fördom av trä med spadskv = späda-skv l -ring av järn och kallades ring-späda (fig. 8. i frågelistan). Järnspadar med träskapt av vanlig typ, ha använts sedan de börjat föras i handel.

Skovelar = reku f rekar pl av trä (fig. 5.) med eller utan skv = reku-skv benämndes efter olika ändamål, samtill de användes: snöskovel = snjv-reku, gödselskovel = djundj-reku, stybbskovel = stybb-reku o.a.v. Formen för dessa var lika men storleken var något olika.

Grepar = grép f grëpar pl ha ej varit kända i äldre tid. Grepar av trä, ha

Landsm. Upps. 2620:2
Håll N. Mattsson. 1930
SOLLEFÖN
DAL. Fgl. 27

ej använts. Den äldsta typen som använts, var järngrep = jänn-grep (fig. 9 i frågelistan). Grepp med 5 pinnar = tinn m tinnär pl kallas fämn-tinns-grep, med 6 pinnar säcks-tinns-grep o.s.v. Benämningen dynggrepp = djundj-grep är benämning dels för grepp, dels för den mängd gödrel, man tar på greppen för var gång.

Krattor = ärte f ärter pl. varv i äldre tid av trä och hade järnpinnar = jänn-tinnär. De varv av samma typ som fig. 10. i frågelistan och kallades tröj-skäll-ärte. Potatiskrattor = pårn-ärter ha på senare tid smitts av järn och kallas jänn-ärter. De äro försedda med fåf vari ett träskäp stickes in (fig. 6.)

B. harka f.

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLEFÖN

DAL. Fgl. 27

Förredskap = tjör-reskap.

Plog = þlog m (þlogjänn) þloggär pl.

Alla plogtyper som använts, äro förredda med långsträckt vändskiva som helt vänder tillbak. Då man talar om olika typer, är det sålunda blott fråga om äldre och yngre sådana. Ordet "vält" som benämning på plog, har ej förekommit. Benämning på de olika delarna av en plog, upptagas här endast i den mån den har något gemensamt med äldre typer eller är genuin för orten. Utträn uteläses här en del benämningar på delar av moderna stälplogar. Handtag = ännatag n l þlog-annatag hade ej olika benämningar för höger och vänster. Plogstyre = þvirst l þlog-þvirst m O. þvirst

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLEFÖN

DAL. Frgl. 27

Denna benämning gäller för såväl plogar med ett som med två handtag och härstammar från de äldsta plogarna på vilka styret utgjorde en gren eller kvist på det trästyck varpå biten var fästad och som utgjorde stammen för plogen.

Stag = stüd n. phög-äs m (-äs_n). På de äldsta plogarna var risten = risst m (ristn) fäst rätt vid biten och användning för att fästa den vid åren saknar benämning. Skumrist har ej använts förrän på senare tid. På årens främre ända var anbrakt en användning för plogens inställning i djupled som kallas grimma = gräjm f vari rätt en krok att fästa draganvändningen i. Vändskiva = phög-fjöh f l stür-fjöh, dess

Landsm. Upps. 2620:2
 Håll N. Mattsson. 1930
 SOLLEFÖN
 DAL. Fgl. 27

O. grimma f.

bakre del har ej särskild benämning.

Vändskivan satts på vänstra sidan av plogen. Bill = bälld m, phög-bälld som skär lös tilltan med ett vågrätt snitt.

Benämning på billens olika delar saknas.

Med plogkrupp, som är ett nyare uttryck, menas det som i en gjuten plog är gjutet i ett styck, alltså stammen och vändskivan. Landrida = hield-phög som täcker

plogens mot det optöjda vända sida.

B. lill-hjöl

För att reglera färvnas bredd har man ej haft någon användning på plogen förrän på senare tid, utan detta skedd genom plogens lutning (vilket alltid i viss mån märkte iakttagas) och dragarens hållande på lagurmt avstånd från färan. Färens djup, regle-

Landsm. Upps. 2620:2
Håll N. Mattsson. 1930
SOLLERÖN
DAL. Fagl. 27

rades genom en släpke = kəsi f (kürjo)
som satt fram till på plogarna.

De äldsta plogtyperna voro hummida
och kallades järnplog = jänn-plog (fig. 7.),
därnäst kommo gjutna plogar som
kallades täkt-jänn-plog av vilka före-
kommo benämningarna fäbu-plog och
äkars-plog, och slutligen stålplogas av
olika svenska och utländska fabrikat.
Om plogar av trä, eller för handkraft, nå-
gonnär använts, är obekant.

Järnplogarna tillverkades helt och hål-
let i viten och de gjutna plogarna mon-
terade man också själve med ås och kris-
tar v. s. v. vilket kallades att ställa i år-
ning plogjänn. Vässa = väss billes och "låg-
ga på" lägg-å en utsliten bil, gjorde man själve.

lägga å

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson, 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

Att "köra med plog" = plöj. När ploegen skulle transporteras från ett ställe till ett annat, hade man en med, s.k.

plög-med, som med en enkel användning förtes under ploegen. Vid längre transport, fraktades den med vagn.

B. plog-med

Rist = riest m (fig. 8.) bestod av handtag = änn-tag, ås och riest (= skärjärn). Den

B. riest m.

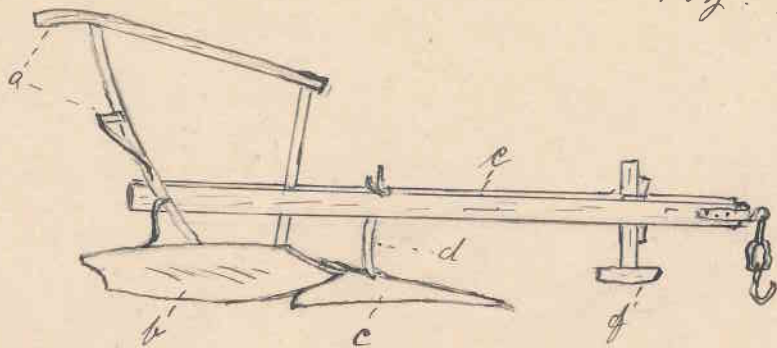
hade ej släpskor eller användning för att markera, var nästa fåra skall köras upp (markör). När man plöjde upp gräsvall, kördes riesten omedelbart fram för ploegen vilket kallades att riest

och det fördrades en viss vana för att kunna riesta så att spåret = spår & (spöri) i riest-spöri efter hela sträckan som på lagomt avstånd från färan | Om

B. riest-spår

Landsm. Upps. 2620:2
Håll N. Mattsson, 1930
SOLLERÖN
DAL. Frgl. 27

Fig. 7. Järnplog.

- a. Handtag
 b. Vändskiva
 c. Bill
 d. Rist
 e. Ås
 f. Släpskr

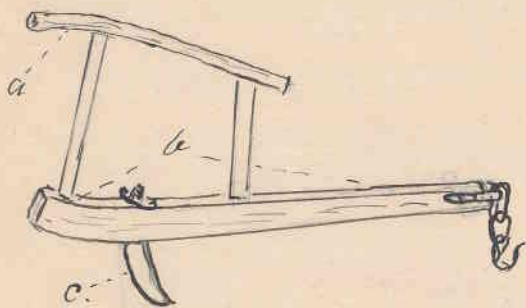

Fig. 8. Rist

- a. handtag
 b. ås
 c. rist

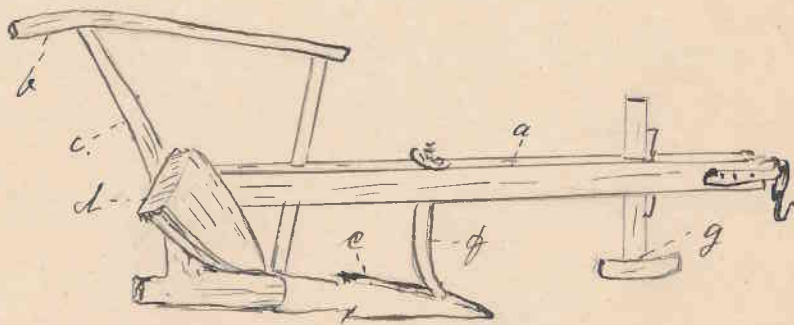

Fig. 9. Åder.

- a. ås
 b. handtag
 c. kräst
 d. Fräskluts i stället för vändskivan
 e. bill
 f. rist
 g. släpskr

man blott hade en dragare, vilket var
 vanligt, körde man först ett varv
 med risten, knäppte så ifrån denna och
 knäppte fast plojen och körde ett varv
 med denna, och så växelvis undan för
 undan. Att plöja upp gräsvall, kallas
 att rist även om man ej använder
 rist.

Orista v.

Rider = ärd n (ärdä) / midd m ^{fig. 9} består
 av äs m, handtag = ann-tag n, kevist m,
 en träplots = plåss m på vardera sidan,
 som tjäna som "myllare", till = bälld m som
 baktill är formad till en fäz m, vari trä-
 strummen (saknar benämning) är instuckten
 (På samma sätt är vakra biten anordnad
 och fästad på järnplojen, fig. 7.), rist = rist,
 och släpke = kési f för djupinställning.

Landsm. Upps. 2620:2
 Håll N. Mattsson. 1930
 SOLLERÖN
 DAL. Fagl. 27

Risten är fästnitad med sin nedre ända vid lillan och dess övre ända som går upp genom åsen är gängad till spinne och försedd med vingmutter. (fig. 9.)

Att "köra med årder" = millid

Årder som drögas med handkraft, var av samma konstruktion men mindre och lättare. Årder användes till körning av trädesåker och kupning av potatis.

O. mylla v.

O. myll m.

Andra slag av årder, "krok", "finnplog" o.d. ha ej varit kända.

Sladdar eller liknande ha ej förekommit.

Harv = ärre f (ärrev) ärrev pl. Primitiva harvar av flätade trädgrenar eller träd med kvarlämnade grenar som stäpades, äro ej kända.

Harvar med pinsmedan vörsliga delar

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLEFÖN

DAL. Fgl. 27

förnade med gånghjärn, ha ej förbrunnit.
 Harvpinningar = ärre-tinn m (-tinnann) - tinnar pl C. tinne
 av trä, finns ej något minne av att man
 använt. De trästycken, som pinnarna
 voro fastsatta i, kallas ärre-rygg m (-rygd- C. rygg
jänn) - ryggjär pl. Namn på hela träramen trä
 till en harv: harvträ = ärre-tröjd n.

Harvar som använts i orten ha varit:

1) Harv~~er~~ med fyrkantig ram och raka
 pinningar, s.k. storharv = stür-ärre (fig. 10.)
 vilken fästes vid skaklarna medelst harv-
 krok (fig. 11. visar hur den fästes vid skaklar och harv) jfr. sid. 7.

2) Harv~~er~~ med trekantig ram och kv-
 kiga pinningar som antingen voro spetsiga
 nedtill eller hade s.k. gås-fot (fig. 12.)

Den^{na} harv~~er~~ kallades stür-ärre & gås-
tinn-ärre och ^{var} ibland försedd med

C. harv
f.

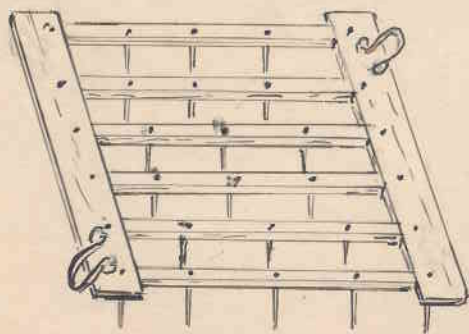

Fig. 10. Storbarr

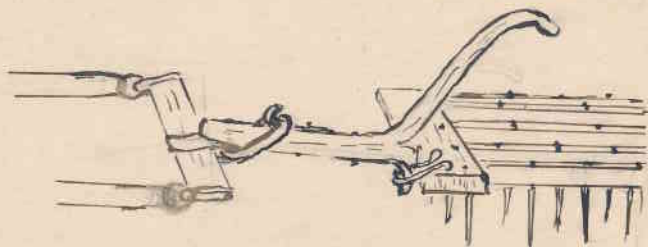

Fig. 11. Harrkrok.
med fästanordning vid
skaplar och barr.

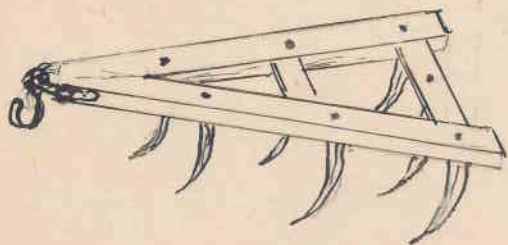

Fig. 12. Hlorbarr.
med spetsiga pinnar

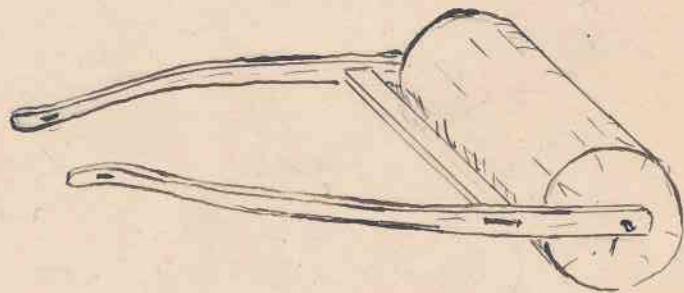

Fig. 13. Vält.

styre = krisst l'änn-tug

Efter antalet pinnar benämndes harven
säcks-tinns-arve, sju-tinns-arve o. s. v.

Draginrättningen på den fyrkantiga
harven bestod av en ravelig märla: mäll f
i vardera av två diagonalt moträtta
hörn av harven, vari harvskroken ha-
skades fast. På ^{Års. fig. 10-11} klövharven var drag-
inrättningen en krok som hakades
fast vid skaplarna liksom för plogen.
För att mylla ned svedjelandsråg, var
man användt kratter = ärker. Benäm-
ning för sådana, ha fullit i glömska.

Modernare harvtyper såsom fjädd-
harvar, ha börjat komma i bruk i slut-
tet av 1800-talet. Dessa kallas också
kyör-arve, sju-tinns-arve o. s. v. och

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson, 1930

SOLLERÖN

DAL. Fgl. 27

pinnaerna eller fjädrarna kallas ärrv-
tinnar, f. ö. ärr benämningarna moder-
na svenska uttryck.

Att kvara med storkvarv (fyrekantkvarv)
kallas att ärrv och med kluckkvarv att
kluckv.

G. Karwa
klora

Vält = vältt m (^{fig. 13} vältty) bestod av
stocken = vältty l vältt-kabban som var i
ett stycke med i vardera ändan inbri-
ven järnaxel = nåh f l vältt-nåh, skaklar
= vältt-skaklar som vid bakre ändan
var försedda med hål vari vältens
nålar voro instuckna. Ett stycke läng-
re fram voro skaklarna förbundna
med en slä = slän s. k. vältt-slän f
(-släni). Sittbräda = sitts m har undan-
tagsvis på senare tid använts på

Landsm. Upps. 2620:2
Håll N. Mattsson. 1930
SOLLERÖN
DAL. Frgl. 27

vältra. Sth kvä med vält kallas att
vält.

Stendrög = ste-drög f (-dröi) använ. O. stendrög
des att frakta "större stenar" = grov-sten
med. Mullskopa = müll-skopa f har
blott undantagsvis använts.

3. Häst- och värplöjning.

Åker = åkär m (åkränn) åkrär pl är
egentligen benämning på odlad mark
i allmänhet men betecknade fördom,
medan man bibehöll hägnaderna i
hembyn, ett större inhägnat område
som var uppodlat. Benämning på and-
ra odlade områden var då täppa = täpp f
(invid gården) och tjith m (= mindre inhäg-
nat, uppodlat område). Jfr. svar på frågelista n:15.

→ O. åker

Landsm. Upps. 2620:2
Håll N. Mattsson. 1930

DAL. Frgl. ZON

→ O. täppa
kalle

Sedan vägnaderna kommit bort, bibehållas fortfarande dessa benämningar och även ängsmarker som på senare tid blivit uppvodade, kallas fortfarande ännedj så att när man säger talar man fortfarande om att så "i täppan" = ini täppan, upi åkrimm, buti tjittamm, ost. i ännedji o.s. v. } Ett grönv dikes = däjtj n eller stenrösen = stë-räsär p på alla sidor omgivet füllt kallas hött p (höttu) höttir pl. om det var upplöjt eller berätt med päd, vilket sades vara öppet = yppi, eller finnd p (finndo) finndo pl. om det låg i gräsvall, då det sades vara igenrätt = ätt-rätt. Om man hade så stort åkerstycke att man ej lämpligen kunde plöja det i ett sammanhang utan man plöjde i

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

O. Lott

flera repriser, kallades var och en av dessa
åke & t. ex plöj löten i två åker (= plöja
 teggen i två repriser). fält n betecknar
 kalhuggat skogsmråde. Luth, teg och löt
 är egentligen samma sak, nämligen ett
 område som begränsas av diken eller
 rävar och utgör en ägodel för sig. Ett
 ägvmråde med flera sådana tegar, even-
 tuellt även andra ägvetag, kallas skifte
 = stjyfft n. Benämningen tjäg användes
 ej för odlad mark, utan blott för slåtter-
 äng o. d. Uttrycket "gräva giftermälsåker"
 är obekant. jord-rymms f (= smal rym-
 pa av en teg, som kan tillfalla en arvinge
 vid delning av jord). hänn n beteck-
 nar område där man odlar kåksväxer /
tröjgårs-hand, kålrötter: röt-hand,

O. åka f.

O. tjäg

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson, 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

potatis: pårön-fannad o.s.v. Område,
där man sår säd o.d., kallas däremot
ij land.

Hästplöjning kallas att irst-plöj.
Den började vanligen så snart man fått
säden under tak och burde vara avslu-
tud innan marken frös. Man ansåg att
det var bättre att plöja sent än tidigt
på hösten. Arbetstid på dagen var ij
bestämd men man fick i regel passa
tiden och hålla ut dagen under detta
arbete. Det som man händelsevis ^{ij} hann
med att plöja på hösten, fick man
"plöja på våren" = fädigs-plöj, vilket
dock gav sämre resultat för växtligheten.
30 svensland var det mesta man hann
med att plöja med en dragare på ex

→ O. plöja v.

obs
Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Fgl. 27

dag. I slutet av 1800-talet, brukade man plöja på förtjänst åt Kvensås sägverks A. B. som då drev jordbruket i orten. En sätkningen därför var vanligen 30 äre per rnesland. I vanliga fall sköttes plöjningen av en person, men detta höll man dock ej så strängt på som t. ex. jordbruksaposteln Rörjör som säger, att om man ser två personer som hjälpas åt att plöja, skuter man den ena av dem. I många fall är det "en som kör och en som håller plojen" = jänna på tjurvar & jänna på äld - i plöjänn. Vid plöjning av vall, ristade man före plojen men ej i andra fall. (jfr. sid. 17-19).
 Samt på det plöjda fältet: plöjning & C. plöjning f. plöjaden fält & ristning, rista finnd (se sid. 19.)

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Frel. 97

Uttrycket plöjmust är oäkant.

Uttryck för att det är tvärt att plöja:
ärd-plögt (-plöja), ärt. Lätt att plöja:
fitt-plögt, mjökefi, fösk.

Tegläggning. Om tegeu var lägre på mitten, började man plöjningen där så att de låda första färvorna & tilltorna komma att ligga mot varandra. Dessa, som rätunda bildades vid plöjning av första varvet kallas först föri. Sedan kände man på vardera sidan om denna under ständigt vändning åt höger vid ändarna. Detta sätt att plöja, kallas att stöka i up. Var tegeu högre på mitten till följd av en föregående "kopstjälpning", började man plöjningen vid rinen vid vardera sidan och vände åt vänster.

→ O. fär fi

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

→ O. ställes ihop

vid ändarna vilket kallades att stjälps-
runnd. Tegarna stjälptes ihop och i sär
 växelvis vartannat år. Att plöja i sam-
 ma fära två gånger (aflyckra) eller att
 skumpplöja, har ej förekommit.

O. stälpa
 sönder

Fyrkantplöjning har knappt förekom-
 mit och saknar benämning.

Fära = fär f (färi) färr pl. är benäm-
 ning för såväl stället där plögen gått
 fram, som den löskurna jordskivan
 vilken även kallas kök f (kökr). Den o-
 rödda jorden bredvid färan har ej sär-
 skild benämning. Den rista färan mel-
 lan ett par tegar kallas milä-fär och
 färan i mitten vid isärstjälpling mitti-
fär. I mitten plöjde man vanligen ej
 en djupare fära som fig. 27; frångelstan visar

→ O. fär f.

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Fgl. 27

Sista färan vid renen saknar benämning.
 Styrket mellan två slutfäror eller mel-
 lan slutfäran och diket eller stenröset
 kallas rin f. Området längs renarna
 har ej särskild benämning. Teg av
 halv bredd vid renen kallas äffe f (= halva)
 Färorna vid ändarna av åkern, då man
 kör ut utan vändteg, kallas teer-far f.
 Kåra tömte (när plojen ej tar). Att plöja de
 sista färorna av tegren kallas att plöj-
ya löttn (hinnnd)

} O. halva f.

} O. teer-far

} O. plöja u.

Landsm. Upps. 2620:2
 Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN
 DAL. Frgl. 27

} lind-
 O. far f.

Att plöja gräsvall kallas att risst
 (jfr. sid. 19). Det plöjda fältet efter vall
 kallas risstning eller rissta-hinnnd. Så
 på risstning & hinnnd. Att plöja andra
 året efter vall kallas att plöj hinnnd-
fari. Benämningen haveland förekommer ej.

Att plöja tvärs över de vanliga
 plögfårorna, har ej varit brukligt.
 Att plöja så att varje litet lades på
 upplöjd mark, har ej förekommit

4. Trädesbruk och gödsling.

Lägga i träda = lägg i träd, att trä-
 da = träd, användes även i betydelsen
 att ej stå en viss slätteräng under året,
 därav benämningen träss-gräs för gräs
 som kvarstår på ängarna från föregå-
 ende år. Trädesåker = träd n (träda)
 & träss-åker m. Trädan användes för-
 dom som betesmark och den del av
 åkern (vanligen en tredjedel av hela area-
 len), avstängdes från den övriga åkern
 och ordnades så att kreaturen som

B. Kåde v.

Landsm. Upps. 2620:2
 Håll N. Mattsson. 1930
 SOLLERÖN
 DAL. Frgl. 27

gingr ute på bete hade fritt tillträde till trädesåkeren som i detta fall kallades utå-träd. När ogräset började växa, Qutantråde gick trädan en överhävning som kallades att ärre trädä och längre fram körde man med ärder som kallades att midla trädä. Under rötmanaden var Q. mylla v. det viktigt att man "håll trädåkeren fri från ogräs" - äld trädä svarst mä rätmanaden e. På hösten skulle man "plöja trädan" - plöj trädä. Alla dessa arbeten kallades gemensamt att "köra trädan" - tjör trädä.

I samband med trädningen brukade man bortskaffa stenar och rän sa diken. där sådana funnos. Stenar, som ej varv alltför stora, brötos upp

Q. svart a.

Landsm. Upps. 2620:2
Håll N. Mattsson. 1930
SOLLERÖN
DAL. Frgl. 27

Q. tråde n

med spett vilket vanligen skedd i samband med plöjningen. Större stenar brukade man "gräva ned" = gräva ned eller, på senare tid spränga med bergkrut = bjugg-krut eller dynamit. Stenarna lades i långsträckt rös med lan tegarna antingen direkt på marken eller i ett grunt dike. Stengården = stē-mur m - mur är pl ha blivit undantagsvis förekommit.

Dikning = däktjnings och dränning av åkrarna. Före storskiftet på 1840-talet odlade man åker i regel endast på huv, stenbunden mark. Man grävde då ett 2 fot djupt och upptill 2 fot brett dike mellan tegarna vilket fylldes med sten och däröverpå lades den uppsgrävda ste-

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

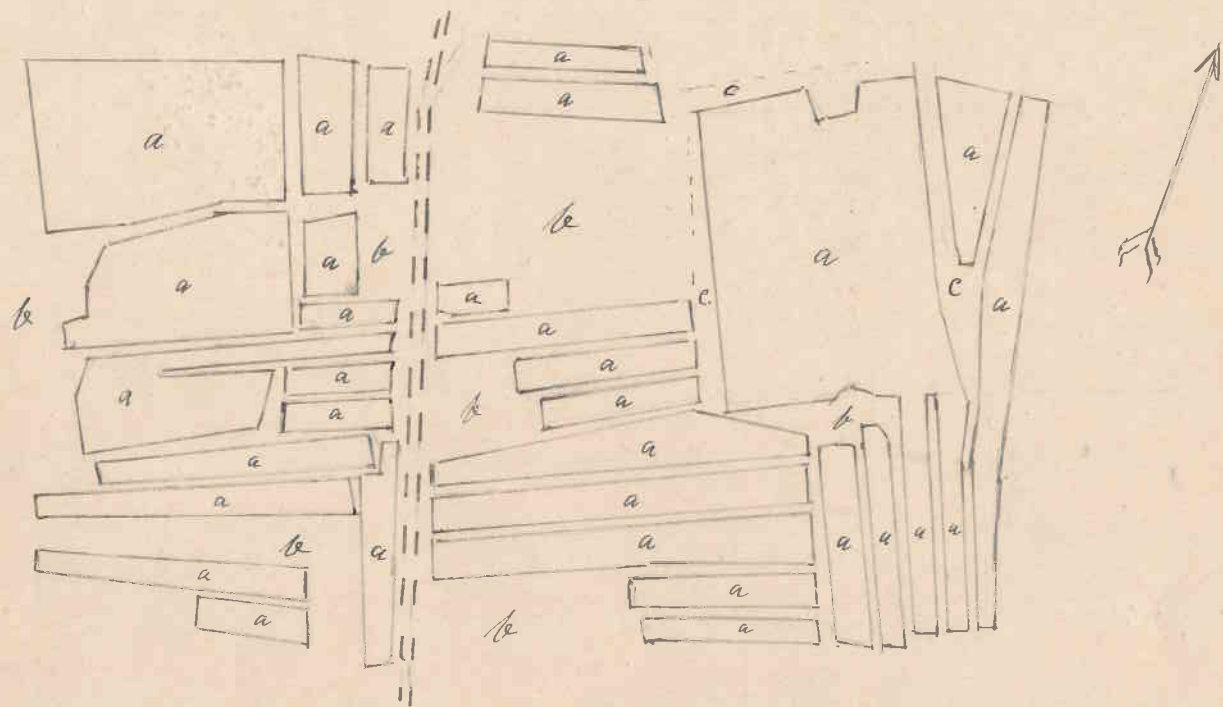

Fig. 14. Typisk karta över åker.

a. Tegur

b. Skog & rennar

c. Stenrös. Område mellan tegarna
uppstager stenrösen och rennar.

man till ett rås som blev högt och brett i förhållande till den mängd sten man grävde upp. Dikernas avstånd från varandra och tegarnas dimensioner i övrigt och form, varierade högst betydligt (se fig. 14. som är en detalj av inäggskartan över Brudbo by), och några bestämda mått kunna därför ej uppgivas. Det vanligaste avståndet mellan dikena där sådana behövde förekomma, var 4-5 famnar. Det är surt = såurt, lätt-såurt, vätt, källdrag = källdrag n, sumpigt = riktigt i åkern. Dika = däjtj. Den, som dikar kallas däjtjär m. Att dika var ett bland de drygaste arbetena, och även en prövning, end. en person som skötte över att han kunde trulla och spå, poppa och ädelstå, dika

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN
DAL. Fgl. 27

och ta lör" = trull å spå, kupp å ädär-plå,
däjtj å ta förva. Namn på olika mo-
 ment i arbetet: Ett gräva ned på djupet
 kallas att späda och tillgån så att man
 med foten trampar ned spaden i mar-
 ken så långt det går för varje spadtag
 = späda tag, och kasten = mückär upp
 jorden. Ett "jämna kanterna" jämna är
bräddum. Dikets sidor kallas brädd f
 (bräddi) bräddär pl. Ett göra dikets sidor
 sluttande kallas att düser bräddär.
 Själva dikeskanterna kallas rin f. Ett "spot-
 ta upp och jämna botten" = res bättnäm.
 "Rönsa gamla diken" = res däjtji som "väst
 igen" väkksa ätt.

Stora diken, som bilda avlopp, kallas
stör-däjtj f üt-fops-däjtj. Sådanna var-

O. Spada v.

obs.

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN DAL. Frgl. 27

till man fått statsbidrag att taga upp kal-
las kron-diken = Kräun-däjtj. Mindre öppna B. kron-dike
diken kallas yppi-däjtj och sådana fyllda
med sten stöp-däjtj. Täckdike är en ny-
are sorts dike som man grävde minst en
meter djupt och lade sten eller trästän-
ger i botten, däröverpå eris, torv och
övert jord. Rån ha ej använts till täck-
diken = täcke-däjtj.

Den ur diket tagna jorden, kallas
däjtj-vall m. Den sprids över åkern med
spade, vilket kallades att rätt-änt däjtj-
vallen. Ett delar b. stå ränder torv med spade
kallas att knäcke bökor. "Fylla igen" = lägg-att
gamla diken (eller täckdiken). Gatt fall = fäll n
b. lutning = fäntning g f på diken. Bakvattnen
= bak-vatn.

→ O. knacks
v.
ds.!

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Fgl. 27

Brovar = brü l brün f (brüni) brüär l brünär pl
 även dikin, byggdes av trävirke = tröjd n.
 Brofaket = brü-tatjä var mästa del av "Kuv-
 na stökar" = khüeur med vasar = väia l
brü-väia under. Träbro = tröj-brün l-trummbe
 bro = sté-brün l-trummbe.

Göda l gödsla = djöd åkrarna l åkrn.
 Det är göth = djöda. Jorden är "; behov av
 gödsel" = mägär, äut-brukadn. "Dynga åkerä"
 uttrycker ibland dritä åkränn.

Gödsel = dynn(dj) f, drit (= naturlig gödsel),
djödningyg (av en vanlig konstyödsel). Olika
 slags gödsel: br-dynga = tjyr-dynn(dj) l -drit,
fjar-dynn(dj), äut-dynn(dj) l -drit, stälts-dynn(dj),
fär dynga = täkt-dynn(dj) l -drit, föks-dynn(dj)
 l -drit l söpär-dynn(dj) (ife. frågelistvar
 n:n 9) o.r.v. Dyngstuck = dynn(dj)-stuck.

Landsm. Upps. 2620:2
 Håll N. Mattsson. 1930
 SOLLEFÖN
 DAL. Frgl. 27

Kornpart har ej förkornnit. Gudsdelstake
 som på vintern körts ut på åkern
 kallas öps-dyngelj. Stamn på platsen, Bhop-dyngel
 där gudsdeln ligger: dyng(dj)-stad m, f.
skäp-us, drät-gröp (används i äldre tid). B. drät-gröp
 Gudsdelvatten = dyngdj-vatn l piss n, göddel-
 brunn = piss-brunn m. Dynglort = dyngdj-
lort, drät-göd l - fäm, tjyr-göd f, färlort
 = kakk-tavälj f. Liten lort kallas knisp f, B. knipa f.
drät-knap. Människospillning ansågs
 vara värdefullt som göddel, därnäst
 som färgöddel, svin göddel, häst göddel
 och kygöddel. Uttrycket: "April snö är
 som färgö" är hämtat ur "Bondeprakti-
 kan" = bund-praktika och användes fört-
 farande. Särskild slugs göddel använ-
 des för vissa växtarter. Till potatis

Landsm. Upps. 2620:2
 Håll N. Mattsson. 1930
 SOLLERÖN
 DAL. Fgl. 27

användes förträdesvis härst gödsel, för
ruvor den kräftigaste gödseln o. s. v.

Gödselkärning: tjör dymndj, tjör - B. köra v.
äut dymndjv. Brädtickan = änn-ticki under
gödselkärningen hade ej särskild be-
nämning. Redskap vid gödselkärningen:

dymndj-grep, - acka (= stavvel), gräven (n. vid. 9-10)

Vinteråkedon = vitt-skjuss vid gödselkär-
ning var släde = slidå m (slidåmm) och ümm-

B. vinter-
skjuts

flöghär (har ej singularform och böjes ej till
genus), bestod av en skrinna av bräder, utan

latten som kunde lyftas av släden in-
nan gödseln stjälptes av. Sommarkv-

don = sümmar-skjuss var dyngkärva
= dymns-käre som genom en axel var

fästad vid vagnspöarna så att den
kunde stjälpas bakåt samt försedd

B. Sommar-
skjuts

Landsm. Upps. 2620:2
Håll N. Mattsson. 1930
SOLLERÖN
DAL. Frel. 27

med l stagnbar bakgareel, s. k. dynns-kärr-
bröd. sp n-fat n användes vid burt-
 skaffande av spänne = sp n o. d. vid
 bygga, vedhuggning o. s. v. men ej vid
 lastning av gödsel. I g dselk rning
 deltog både män och kvinnor. S r-
 skild ceremoni vid g dselk rning,
 hade man ej. Dynnk rare = dynn(dj)-
tj r r.

→ O. dynge f.

På vintern körde man ut g d-
 seln till de längst burt belägna  k-
 rarna och lade den i stora högar
 som kallades  p-dynn(dj). I l ngf br-
 darna, där jorden ej plöjdes och bes d-
 des, spred man i bland ut gödseln på
 snön | men detta förekom ej på mark
 som skulle besås. Uttryck s rre tuda

Landsm. Upps. 2620:2
 H ll N. Mattsson. 1930
 SOLLERÖN
 DAL. Frgl. 27

e. d. har ej använts för gödselad vall.
 "kåla av" eller motvarande är obekant.

"Sprida gödsel" = bröd dynddj. På
 trädesåker körde man ut och spred
 gödseln på våren omedelbart före såd-
den och körde ner den med hvar
vilket kallades att arva nidi dynddj
 eller arv innidär. Det har ej varit bruk.
 ligt att köra ner gödseln med plog
 eller ålder förrän på senare tid,
 då man i vissa fall plöjt ner göd-
 seln för potatis och rorer under höst-
 plöjningen. Uttryck såsom "seda" eller
 "tvära" ner dynga har ej förekommit.
 Trädan harsades endast då det behö-
 ves att tväsa ogräset. Kvickrot o. d. brän-
 des på trädan eller gavs åt korna

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Figl. 27

O. Larva
 under

5. Vår- och hösttidd.

Gemensamt namn för alla vårad-
beten på åkern: sänning & (sänningdi).

Att sä. Sänningstid = säss-tid & (-tidi). O. Sädes-tid

Uttrycke för att jorden är lämplig att
bearbeta: jördi a tärka upp, e upp-tär-
radn, upp-tinnad = täjdinn, tillredt = ätträs

att sä. Motsträn: jorden är vät, khimän,
hall = källd, grusen = tjörhädn, "gastnar vid"
= gacnär vi. Jarden är lucker = lös. Mot

strän: hård = ärd, kökänn, khimmpänn,
käppänn.

Utsäde = säss-kränn. Dess grovhet
(uttrycke härfor: se om utträdet "är dugligt" = e
durehi, mältar = mältäss) undersöker = pröväs
genom att sä det i blomkrutor e. d. inom
hus eller lägga det mellan två lärkpapper

Landsm. Upps. 2620:2
Håll N. Mattsson, 1930
SOLLERÖN
DAL. Frgl. 27

= phämm-papper som hållas fuktiga. Så-
 den "går bra till" gör-tig. Broddämne som
 tränger genom skalet: rötter = rötta, stam-
 ämne = krök m (kröjtjänn) krökän pl. Brodd
 = brüdd m (= det som sticker upp ur jorden).

På sunka marker, brukade man "så och
 harva på tjälén" = så uppå tjv"jänn. Man
 sådde vanligen ej på plogfäran utan
 man harvade först över ett par gånger.

O. Så v.

För arbeten för sådden. Först körde
 man ut den på tegen under vintern
 upplagda gödselstucken som stjälpes
 av i högar = stakpar om ett halvt karr-
 lass. Högarerna lades vanligen i två ra-
 der efter tegen och breddes ut med grep
 och skovel. Kvinnorna utförde vanligen
 detta arbete (att bröd djur). När göd-

Landsm. Upps. 2620:2
 Håll N. Mattsson. 1930
 SOLLEFÖN
 DAL. Fgl. 27

selen var utbredd, harvade man "två
 gånger snett över tegen" = två sneddär
 varefter såbädden var färdig. På plöjd
 vall gödslade man ej och där harva-
 de man längs med plögfärorna, i stäl-
 let för snett över, innan man sådde,
 vilket kallades att ärva änd-ätthär. Att
 harva för ränningen kallas att ärva
inndär. Att harva snett över plögfär-
 na kallas att ärva snedd & sneddär pl.
 (se fig. 15.). Den remsa harven omfattar
 för varje gång den går fram kallas
ärva-drag. Vid harvning körs harven
 intill kanten av näst föregående harv-
 drag. Råkar man köra så att harven
 ej går ända intill nästföregående harv-
 drag utan det blir en visst remsa e-

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

B. Snedd f.

→ B. drag m.

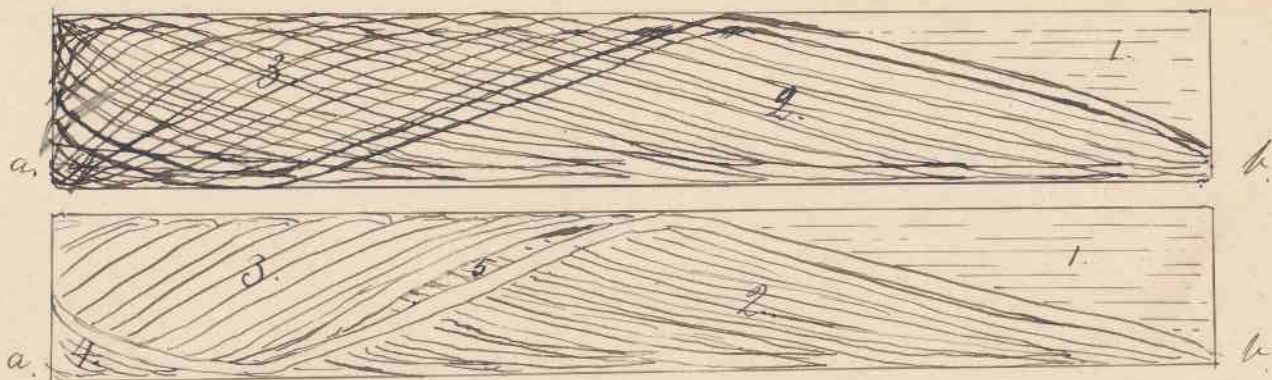

Fig. 15. Sneddharvning.

Harvningen börjar vid a. och slutar vid b.

1. oharvat, 2. första snedden,
3. andra snedden, 4. tredje snedden,
5. "överhoppad remsa" = trull-helingsyg Öboll-harvig

Fig. 16. Puskäppa.

mellan hvardragen, kallas denna frütl-
keling (jfr. fig. 15.).

Det är "bra mull" = bra myll f, jorden
är tillredd = i äring. Att bulka = knäcka
körva. Jordens behandling vid höst
sådd, avvek ej från vårbehandlingen.

Sädd = säning f. Uträdet kördes
till åkern tillammans med hvar, skak-
lar och övriga redskap och ställdes vid
ändan av tegn. Säningsman hade
ej särskild benämning. Att så. Man
sådde vanligen ^{med} ena handen, i undan-
tagsfall med båda. Sårkäppa = stjäpp f,
sårstjäpp (-stjäppa) var av trä. Sidorna
bestod av en böjd sarg = svép m i ett sty-
cke, formen var avlång och botten var
av tunnt trä. I vardera ändan var fast

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN
DAL. Fgl. 27

rätt ett handtag, bestående av en böjd
 käpp var ett band, o. k. stjåpp-band var
 fästat (fig. 16.). När stjåppan användes,
 bars den upp med bandet som lades över
 axlarna och bakom halsen. Den som sådde,
 hade ej medhjälpare. När man sådde gräs-
 grö = ö-fred, använde man ej stjåppa utan
 ett mindre kärl (en kruka e. d.) som man
 lade utsädet i, f. ö. var det ingen skillnad
 för olika slags utsäde.

I regel var tegarna så smala att man
 ej behövde vidtaga några åtgärder för att
 kunna gå rätt medan man sådde, men om
 så var nödvändigt, drog man upp lin-
 jer = spörar i ritor på åkern med en stäv
 e. d. vilket kallades att rit-i i mürtj-i.
 Namn på den sträcka man sådde så

B. band n.

Landsm. Upps. 2620:2
 Håll N. Mattsson. 1930
 SOLLEFRÖN

DAL. Frgl. 27

→ C. rita i

man gick ett slag över åkern: tåg n l slag n
 fjärra m betecknar ett mindre stycke i
 allmänhet, t. ex. en del av åkern som bli-
 vit besädd eller gödslad, en del av ett
 tak som blivit pålagt o. s. v.

} O. fjärra

Fläckar som av misstag lämnats
 osädda mellan två slag, kallas krull-ke-
lingny (jfr. om harvning sid. 49.) l mis-farsyn f.
 Motsatsen: dubbåf-så. Ett så på fläcken,
 som uppstått genom isbränna = sväll-bränd
 kallas att så ättär.

Harva ner = arve nidi säden. Där
 vid harvade man tre sneddor med
 storharven (jfr. fig. 15), varefter man
 körde harven ett varv omkring teget
 efter dess ytterkant vilket kallas att
arve omkring. Om man skulle "så

Landsm. Upps. 2620:2

Häll N. Mattsson, 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

→ O. harva
 nede-i
 harva omkring?

gräsför" = så-att (= så igen), gjorde man detta sedan man harvat färdigt, utan att mylla ner det. Høstråd, som egentligen endast var råg, såddes antingen på träda eller på vall som i detta fall plöjdes så snart man slagit av gräset. Att så höstråg kallas att rüg-så. Då man sådde höstråg på träda, sådde man in gräsför, men detta gjorde man ej samtidigt utan på våren, då man sådde i brodden = brödden, grön-rújänn.

C. råg-så v.

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

Välta = vällt, gjorde man efter nedmyllandet alltid utom rågtegar = rüg-lutis och linteigar = låg-lutis som finng vara ovältade. Att broddvälta rågen på våren, har ej varit vanligt.

C. välla v.

På höstsådesfälten hörde man upp
 vattengårar = vätu-förär för att arvälgs-vätu-fär
 na regnventmet. Säden är avslutad:
 man har sätt, sätt-frå si (= sätt ifrån sig).

Säden har "kommit upp" = köm-upp,
brüddn a köm-upp & tittär upp. Uttryc-
 ket brunrög användes ej., men grön-
rög förekommer. Lättbarvning av
 åkern efter en rotblöta = bfät m l äll-
rängyn " varav jorden blivit ihopsta-
 gen = iöp-pakkadn, har förekommit.

Brödd som gulnat av en eller an-
 nan anledning, säges vara bfittjinn;
 gulna = bfittänn, gulnat = bfittena. Sädens
 bröddflyet = päss-makk m (- mattjänn).

Så ärtor = ärtär, ärtär, ärtär (hör
 till de få ord som uttalas på tre olika

D. blöt m.

Landsm. Upps. 2620:2
Håll N. Mattsson. 1930
SOLLERÖN
DAL. Frgl. 27

?
 ↘ B. bleken

sätt av olika personer i orten. Den sista
 uttalsformen är dock så vanlig att en
 del folk lagt märke därtill och litet
 spefult brukar citera satser: ärtär å istär
 i jäns-gård som kallar för vara ärtär å
istär i jänns-gård). Fordom såddes "grå
 ärter" = grå-ärtär och tillvägagångsättet
 därvid var lika som för annan räd.
 "Sätta bönvi" = sätt bönvi, har förekommit
 först på senare tid och även då endast
 obetydligt. På trädgårdslandet odlades
 fordom just ingenting annat än kålröt-
 ter = röt & rötär och landet kallades
kål-säng & röt-säng. Dessa ^{kål-}sängar
 spadevändes på våren vilket kallades
 att muka kål-sängar. Detta arbete ut-
 fördes vanligen av männen, och kvin-

Landsm. Upps. 2620:2
 Håll N. Mattsson. 1930
 SOLLERÖN
 DAL. Frgl. 27
 B. kål-säng

norma utförde planteringen och skötsel
i öfrigt. Kälrotsplanter = röt-phyntor &
drogs upp i kallbänk = phynt-skull m
Denna bestod av en cirka 6 fot lång, 4
fot bred och 1 fot hög låda med brädbot-
ten som låg på ett par bockar, s.k. phynt-
skull-buckar och var placerad vid sol-
sidan av en vägg, vanligen strögväggen
Tidigt på våren fylldes lådan till hälft
med hästgödsel och däröver på la-
das ett lager "fin torvmull" sväret-ummba
phynt-skull-ummba n vari kälrotfivet
= röt-fred n sattes på så sätt att man
"stuck hål" = pikkätt å i mulken med
fingret och släppte ner några frön i
varit hål. Omkring midsommaren flyt-
tade man plantorna till sängarna, vil-

→ O. under-
bar
Landsm. Upps. 2620:2

Häll N. Mattsson, 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

→ O. rot-ff

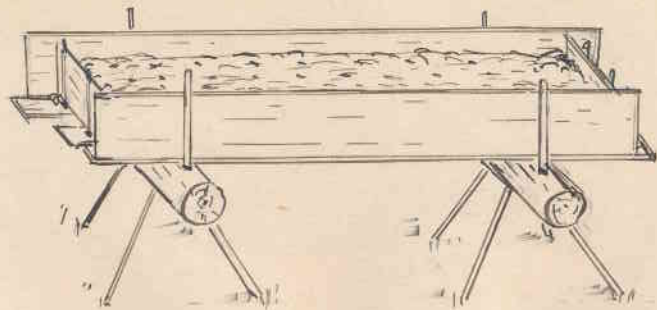

Fig. 17. Kallbänk = plämnt-skull.

Fig. 18. Potatisplantering.

ket kallas att sätt phäntur. Andra
 köksväxter som odlades av gammalt,
 var lök = lök m (lökjunn) | lökär pl vittra
 ej drogs upp genom frö utan genom att
sätta sticklök = sätt-lök | Andra köks-
 växter såsom morötter, rödbetar o. d. ha
 ej odlats förrän på senare tid.

O. lök m.

Så rovor = så l rätt rovor, har ej
 förekommit av gammalt annat än i
 undantagsfall då man sät någon nå-
 gon liten fläck på vedjeland. Fröet
 skrattades då ner i askan och rovor na,
 som kallades sväid-rovor, användes
 till människoföda. På senare tid ha
 goderrovor odlats i stor utsträckning. Rov-
 landet = rov-hotn bereddades på så sätt
 att det gödslades, gödsetn harvades ner

O. sväid-
rovor

Landsm. Upps. 2620:2
 Håll N. Mattsson. 1930
 SOLLERÖN
 DAL. Frgl. 27

och sedan plöjde man upp drillar = väll m
vällår pl, röv-vällår, varvid man använ-
de plögen och körde efter samma fjära =
fjå fram och tillbaka så att drillarna ble-
fu sammanstjäpta = iöp-stölpadär från
vardera sidan. Drillarna krattades jäm-
na ovanpå (röpps vällår) och fjärna = röv-
fjå n såddes där i en rad. Då man
började odla rorer på detta sätt, bru-
kade man ha en pinne och "sticka hål"
= pikk i fjå som fjärna såddes, senare har man
använt fjärningsmaskin = röv-masin m.
Ibland har man sått rorer i rader = råddär
på fälåth = slåth land. Till att gallra
= gålldär och rånra = rånns rorer, an-
vändes rörhaka = rörakke f. Alla kitterna-
de uttryck äro från senare tid. Sädes.

Landsm. Upps. 2620:2
 Håll N. Mattsson. 1930
 SÖLLERÖN
 DAL. Fgl. 27

fälten ränsrades ej.

Sätta potatis = sätt pärön. Fördum
 harvades potatisslandet = pärön-fälten innan
 gödseln kördes dit. Gödseln lades så i hö-
 gar utmed tegens sidor. När potatisen skulle
 sättas, började man "plöja färrna" = plöj färr,
plöj a pärönnumre (dat.) på tegens mitt. I färrna,
 där potatisen skulle sättas, breddde man gödseln,
 (vilket kallades att bröd nidi färr) så att den
 nästan fyllde färran och på denna sattes po-
 tatisen. På senare tid breddde man ut och
 harvade mer gödseln fört, och när man
 plöjt upp färran räfsade man av det övre
 jordlagret som var blandat med gödsel och
 upptvaktat ner i färran innan man satte
 potatisen (jfr. fig. 18.) Vid upptvörning av
 färran användes plög och potatisen sattes

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N.Mattsson.1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

i "varannan fjära" = væru-odlar fjø med en
 tomfjæra = tøm-fjæ smellan, eller satte man
 två fjæror bredvid varandra och var tredje
 fjæra blev tomfjæra vilket kallas att sætt
två fjæror i fjø tredje (= sætta två fjæror och
 spura ^(læmpen) den tredje). Sættpotatis = sætt-l sættj-
pæron n. Denna brukade man sinderde-
 la = stjæra pæroni. Brøddlar = brøddlar m, O. skæra v.
 øgn = øgn (dår groddarna væxa fram) Potatis-
delarna kallas smøgje & smøgur pl. pæron-
smøgur. Når potatisen var skuren høides
 den ut på åkern; sårer eller andra kær,
 s. k. pæron-kærld, som sættes vid åndar-
 na och sidvæna av potatis landet. Vid
 sætningen hjælptes grannarna åt. En del
 varv fæsedda med ræpsur fjø att "ræpna
 jerd i fjæran" = ræpps nidi fjøri, en del med O. kærld

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

korvar = käuter eller ämbar = byttor, pärön-
byttor vari man hade potatisemulor som
 man plockade ner i färan "på lagomt
 avstånd från varandra" fäggum fäggigt
mälå. Man fick ej sätta för glost = grist
 eller för tätt = titt. Efteråt kom körkarlen
 för att "plöja igen färan" = plöj-att föri
 (fig. 18. Kullan i färgunden har tömt sin korg
 och håller på att fylla den ur pän, pärön-säm) dat).
 I tumpfäran bredde man ej gödsel eller räf-
 sade jord. Kupa = kup & mild brukade
 man göra redan blaten, ständer = stänn n
stänndi pl. pärön-stänndi kommit upp. Pän
sa = rännsa, flück-yr ügrarä (= plocka ur ogränd).
Potatisharka = pärön-arte (fig. 6.) användes vid
 upptagning av potatis. Viss lagordning
 under radden, förekom ej.

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

6. Folketro om sådden m. m.

Såhaka, eller liknande, är ej känd.

En del märken i vintern som varslade om väderlek och års-växket nästkommande sommar varo följande: Om isen under islossningen på Siljan driver norrut och turnar upp sig på Solbröns stränder, blir det god årsväxt; driver isen däremot söderut, få sollarborna bereda sig på att fara till socknarna söder om Siljan och skaffa föder. Fordom gick man ut "man ur hure" = äroän tvärt för att "möta isen" = möt äjimm när den kom drivande och dagen firades vanligen med festsånger. Om man såg "med påsen på" = i kårungns-ärrmum (= i påsärmarna), får man skörda i stjört -

→ O. möta v.

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

O. ä. m.

ärrumum. Om brömen = brjmmen kommer
i skäppan, kommer snön i säden.

Om det fryser natten till annandagen och
tredjedag Tärk, är man ej säker för först
före Pingst. Om det tvas så mycket på

Matthias-dagen = mäs-mäss-dan att "sparven O. Mats-mäss
kan väta näbbet" = spikkann kan väta näb
bänn, blir det "vacker vår" = fin fjädig.

träthund-das tö, djäv full värld i brö (= O. träthund-das
träthundsdags tö, ger världen full med brö').

Bästa säningstiden ansåg man
vara vissa datum för olika ställen, så-
som 12 maj för de avlägenaste åker-
fjädorställena, t. ex. Flernarna, 20 maj i
hemfjävdar, t. ex. Mångberg och slutet
av maj i hembyn. Andra kännemärken
var: Då man såg "tre brö" (= snöfläckar

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLEFÖN

DAL. Frgl. 27

som liknade betande kor) på Serunda-
 bärget, fick man börja säningen i
 Mångberg. När en viss sorts blomma, s.k.
 röd-björnar (= ?) växt upp, eller när en
 en liten fågel som kallas sädesparven
 = sässpikkan börjar "driva på" = jäg-å
 med sitt "tjörre, tjörre", blir det brätt
 om att sä | Om häggen blommar tidigt,
 skall man sä sent och tvärtom. brödden
fjär-å hövi (= brödden följer med lövet),
 d. v. s. att om lövet kommer fram hastigt
 på våren, kommer också brödden has-
 tigt upp. "Om man sår i träcken får
 man ingenting i säcken" = umm ann sår
uti trättjänn, få ann ässinnt nidi sättjänn.
 Man skall sä när det är tvort och skära
 när det blir gjort (= snygt) = ann sä sä

B. Sädes-
spicke.

B. följa å

Landsm. Upps. 2620:2

Håll N. Mattsson. 1930

SOLLERÖN

DAL. Frgl. 27

da ä e tört ä stjåra da ä bi djort. O. gjord a.

Övriga ordspråk och talesätt som lämp-
ligen kunna anföras i detta sammanhang:
"hö framme" (se sid. 2.) sa han som skulle
till Gävle. "jåri" (se sid. 3.) sa quibben när O. får f.
härten ej ville gå mitt efter vägen. i
begripår innt stjåren, såjd ljötånn da
ann såt upå vållåmm (= jag begriper inte
skjutren, så den onde da han sått på vål-
ten.

Sagesman vid bevarandet av denna fråge-
lista, har bl. andra varit kyrkovården mm. Bond
Mats Andersson som vill ha tillagt att han sett
en träplog som hade endast billes järnskodd.

Sollervån den 19/4 1930

Håll Nils Mattsson

Landsm. Upps. 2620:2
Håll N. Mattsson. 1930
SOLLERVÅN
Frgl. 27

66

Tillägg till frågelistan om "Skrens beredning" Dalarna.
(Uppteckna i Folleron)

Solleröns
Häll N. Mattsson.
Ink. 2/8 36.

Trädesbruk och växtföljd.

Den jord, som låg närmast gården i hembyn, låg alltid öppen och fick ej någon "växa igen med gräs": växkes att förrän gräsfrö började användas för någon mansålder sedan. I stället brukade man där varje år "lägga i träda" = lägg i träd en viss del av åkern. Trädesåkern = träes-åkrän m avstängdes från den berädda åkern och svinen fingo gå där och rota under sommaren. F.ö. plöjdes och harrades den så att ogräset hindrades att växa. I olikhet mot senare bruk, då trädesåkern bevärs med

Landsmålsarkivet Uppsala 2620:2
Häll N. Mattsson. 1936. SOLLERÖ
DAL.
Frgl. 27

rag på hösten, fick jorden ligga i
tråda hela året till påföljande vår.
Första året efter trådan gödslades
rikligt och såddes korn: kväva n
 eller bländ-säd f (= blandträd av korn
 och havre) som då kallades djundj-
säd f. Andra årets sådd kallades
trå-säd f och bestod av "blandträd"
 och även då gödslades. Tredje året
såddes arter ogödslat och fjärde
året lades åkern i tråda o. s. v. I
fäbodarna och på avlägsna ställen
f. ö. lades ej jorden i tråda utan
fick i stället vissa tider gräsbevåsa-
våxas-att till vall: linnada f. Första
 året efter upplöjd vall såddes havre
 = äggar n ogödslat. Andra året göds-

Landsmålsarkivet Uppsala 2620:2
 Håll N. Mattsson. 1936. SOLLERÖ

DAL.
 Frgl. 27

lades och såddes korn eller bland-
 säd eller sattes potatis. Tredje året
 gödslades och såddes korn eller
 blandsäd. Efter den därpå följande
 skörden lämnades åkern upplöjd och
 fick beväxas med självväxt gräs. För-
 sta året växte bara tistel = stingslär.
 Ä värt nå påkk så ä va nästa slut ta
 få turt (= det blev något utbyg som det
 var nästan omöjligt att få turt).
 Några år i följd växte det sedan tistel
 tättull m och penninggräs = pening-gräs m
 och när det började växa mossor, plöjdes
 vallen upp. På vissa åkrar med lämp-
 lig potatisjord = pärön-jord f, har
 potatis planterats år efter år i följd
 utan omväxling med andra växt-

Landsmålsarkivet Uppsala 2620:2
 Håll N. Mattsson. 1936. SOLLERÖ

DAL.
 Frgl. 27

slag.

Sedan man börjat så igen: så-att
åkeren med gräsfrö = ö-fred n, har i re-
gel tillämpats 7-årigt s. k. växelbruk med
följande växtföljd: Första året efter
upplöjd vall havre, ogödsbat; andra
året korn, potatis eller sovor, gödsbat;
tredje året korn med gräsfrö, rik-
ligt gödsbat; fjärde ~~året~~ sjunde året
vall. Träda förekommer endast undan-
tagvis för att utbota svåra ogräs och
besås med höstväd. Hörtbag har på
senare tid räatts lika ofta på upplöjd
vall som på träda.

Lagesman: Brämå Jöns Larsson.

Sollerön den 19/8 1936

Håll Nils Mattsson.

Landsmålsarkivet Uppsala 2620:2
Håll N. Mattsson. 1936. SOLLERÖ

DAL.
Fgl. 27